PROBLEMATICA SALVĂRII EVREILOR DIN TRANSILVANIA DE NORD ȘI UNGARIA (1944). PERCEPȚII ISTORIOGRAFICE (1944-1946)

*Antonio FAUR**

SAVING THE JEWS WITHIN NORTHERN TRANSYLVANIA AND HUNGARY (1944). HISTORIOGRAPHICAL PERCEPTIONS (1944-1946)

Abstract

Some comments from the historiography in the last two decades have claimed that actions to rescue the Jews to Transylvania and Hungary are very little known because there have not been investigations (with the required assiduity) of the documentary funds of state institutions in Romania, as of individuals involved in such events. In addition, memoir documents have been scarcely published by victims of the Holocaust, in comparaison with the actual realities of 1944. In order to establish as accurately as possible what is the progress of this historical research, the author examines the period 1944-1946, to highlight historigraphical perceptions related to forms of solidarity between Romanian inhabitants near the border with Hungary and Holocaust victims. Opinions of witnesess and participants in the dramatic events of the spring and summer of 1944 have been updated. This aspect of human solidarity has lately come to the increasing attention in historical research, which means that a necessary repair had been made.

Keywords: evrei, Holocaust, Transilvania de Nord, Eva Heyman, Béla Katona.

Reconstituirea modalităților de consemnare și interpretare a acțiunilor de salvare, de la moarte sigură, a mii de evrei din Transilvania de Nord și Ungaria, prin trecerea lor clandestină peste frontiera vremelnică dintre Ungaria și România, constituie *un aspect istoriografic de o semnificație evidentă*, pentru că acesta demonstrează faptul că au existat oameni care s-au opus tăvălugului nazist al aplicării așa-zisei „soluții finale" în cazul evreilor europeni. De precizat însă că investigațiile științifice - sub acest raport - se află într-o fază inițială, deoarece au fost reliefate, până acum, doar informațiile existente în literatura memorialistică a problemei, adăugându-i-se abia în ultimii trei ani rezultatele unor cercetări arhivistice, care s-au concretizat printr-o publicare de documente inedite.

Prin urmare, considerăm ca fiind pertinentă constatarea din *Raportul final* al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului din România, cu privire la această realitate istorică de o certă însemnătate:

* Universitatea din Oradea, email: antoniofaur@yahoo.com

Crisia2.indd 255 https://biblioteca-digitala.ro/ https://mtariicrisurilor.ro 2/1/2012 10:35:06 AM

„Formele de solidaritate a românilor cu evreii în acei ani [1940-1944] sunt insuficient cercetate și evidențiate. Fără îndoială că acțiunile de salvare a evreilor în timpul Holocaustului sunt mult mai numeroase decât cele evidențiate până în prezent. Este o temă care se cuvine aprofundată, pentru a prezenta o imagine echilibrată și cât mai apropiată de realitatea anilor 1940-1944"[1] (subl.ns.-A.F.).

Extinderea cunoașterii acestei problematici istorice nu poate fi realizată decât printr-o valorificare cuprinzătoare a tuturor referințelor memorialistice (demers care încă nu s-a realizat), evaluarea corectă a interpretărilor istoriografice (dintre care unele au fost marcate de un subiectivism nejustificat) și, desigur, de descoperirea unor surse documentare sigure și credibile, care se află în păstrarea instituțiilor statului român. La acestea s-ar putea asocia intervievarea unor martori ai evenimentelor care sunt la o vârstă înaintată și din ce în ce mai puțini.

Pentru o cât mai completă și obiectivă readucere în actualitate a Holocaustului, ca și a problematicii de care ne ocupăm, este necesară o examinare critică a tot ceea ce (și cum) s-a scris până acum, deoarece numai în acest mod adevărurile referitoare la aceasta vor fi validate, evident din perspectivă științifică.

Chiar în timpul desfășurării evenimentelor tragice din intervalul martie-iunie 1944, o tânără evreică din Oradea a avut inspirația de a consemna într-un *jurnal*, pe lângă trăirile sale, determinate de comportamentul autorităților locale, și unele confirmări ale faptului că, în fața ghetoizării și a deportării, unii locuitori evrei au fost preocupați, în chip firesc, de eventualitatea de a scăpa din aceste situații limită și de a fugi în România. În familia Evei Heyman[2] s-a creat chiar o stare conflictuală pe această chestiune, unii membri (mai tineri) ai acesteia formulându-și opțiunea pentru salvare, prin trecerea graniței în România, care era situată la 10 km de Oradea. Reținem, deci, din *jurnal* următoarele referiri la starea de spirit a familiei amintite în ziua de de 19 martie 1944: „Aud și acum - notează Eva Heyman - vocea lui nenea Alexandru [Friedlander]: *s-a terminat cu noi toți; de azi dimineață nemții sunt la Pesta…Agi (mama Evei-n.n.) și-a exprimat dorința ca nenea Béla [Zsolt, tatăl vitreg al fetiței] să fugă peste graniță în România, chiar în noaptea aceea* (subl.ns.-A.F.), căci ei (ca intelectuali cu concepții de stânga-n.n.) erau în mai mare primejdie decât noi…Agi obișnuiește să spună că oamenii cinstiți au trebuit mereu să se refugieze din această țară, căci altfel erau întemnițați sau asasinați"[3].

În acele momente de tensiune dramatică s-au ivit între membrii familiei respective neînțelegeri pe tema plecării în România sau așteptarea unor zile mai bune. De pildă, bunica (dinspre mamă) a Evei Heyman - conform relatării sale memorialistice- a „început (spre seara zilei de 19 martie 1944-n.n.) să urle la Agi (mama fetiței-n.n.); …țipa să nu asculte nimeni de Agi, [fiindcă] ea pe toți îi târăște în primejdie, și Agi – știa ea dinainte – *va fugi peste graniță* (subl.ns.-A.F.) iar poliția și nemții vor trage la răspundere pe bunicul și pe bunica în locul ei"[4]. De altfel, aceeași bunică și-a criticat vehement soțul, reproșându-i că s-a împrietenit cu „valahii"[5] în perioada interbelică, dar acest lucru era absolut firesc, devreme ce era președintele farmaciștilor din Bihor și a intrat, inevitabil, în contact cu autoritățile române.

---

[1] *Gesturi de solidaritate ale unor intelectuali și artiști români*, în *Raport final*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 294-295

[2] Eva Heyman, *Am trăit atât de puțin. Micul meu jurnal*, traducere (din limba maghiară) de Oliver Lustig, Editura Alex, București, 1991. Familia autoarei acestui jurnal era formată din cinci persoane. Însemnările din *jurnal* despre amenințările, presiunile și teroarea, suportate de 30.000 de evrei din Oradea și Bihorul de Nord (în ghetouri care au fost organizate aici), au o valoare documentară de excepție, ele provenind dintr-o frământare interioară sinceră a unei tinere care abia împlinise vârsta de 13 ani. Traducătorul *jurnalului* Evei Heyman, în *Introducere* la prima ediție în limba română a acestuia, conchide următoarele: „Rândurile pe care le puteți citi în această carte răscolitoare au fost scrise de o autentică Anne Franck a Transilvaniei de Nord" (*Ibidem*, p. 7). Într-adevăr, sunt pagini antologice de memorialistică despre tragedia evreilor orădeni, comparabile cu cele ale Annei Franck (care au fost traduse în zeci de limbi și cunoscute în întreaga lume).

[3] *Ibidem*, p. 75

[4] *Ibidem*, p. 76

[5] *Ibidem*, p. 66

Crisia2.indd 256 https://biblioteca-digitala.ro/ https://mtariicrisurilor.ro 2/1/2012 10:35:07 AM

Publicistul și scriitorul Béla Zsolt, tatăl vitreg al Evei Heyman, le spunea tuturor celor care veneau să-i „ceară sfaturi" că *„trebuie procurate documente false și trebuie trecut în România"*[6] (subl. ns.-A.F.). De asemenea, bunicul fetiței încerca fel de fel de lucruri, numai „să procure acte false, cel puțin pentru nenea Béla"[7], care se afla în cea mai mare primejdie.

Din examinarea acestor pasaje existente într-un *jurnal* scris de o tânără inteligentă și afectată de impactul momentului ocupării Ungariei de către trupele germane asupra propriei familii, reiese cu claritate modul în care au reacționat membrii acesteia (mama fetei, tatăl ei vitreg, bunicul), care s-au manifestat ca persoane lucide și care au căutat o soluție de a se salva dintr-o Ungarie stăpânită de fasciști și a ajunge în România, a căreia graniță era la sud de Băile Felix, deci în proximitatea orașului Oradea. Excepție a făcut doar bunica Rácz, care s-a opus unei asemenea acțiuni, fiind panicată că va rămâne singură și va fi pedepsită de reprezentanții instituțiilor locale. Deci, numai frica (pe deplin explicabilă în acele împrejurări și în cazul unor persoane mai în vârstă) a determinat-o să reacționeze în acest fel. Din păcate, această atitudine a anihilat concretizarea unui demers salvator pentru întreaga familie. Un comportament similar l-au avut și alți locuitori evrei din Ungaria și Transilvania de Nord.

Ideea de a scăpa din „furtuna" (cum i s-a mai spus[8]) organizată de autoritățile horthyste, ca executante docile și sârguincioase ale „soluției finale", a fost manifestă, chiar din 19 martie 1944, în rândurile unor locuitori evrei mai bine informați și mai puțin încrezători. *Jurnalul* Evei Heyman constituie, sub acest raport, o mărturie indiscutabilă. El mai are o relevanță, și anume aceea că evreii n-aveau unde să plece, decât în România, prin asumarea riscului de a trece clandestin granița. Deci, pe parcursul anului 1944 mii de evrei din Transilvania de Nord și Ungaria au uzat de această posibilitate, apelând și la locuitorii români din apropierea graniței, pentru a-i ajuta să treacă în România.

Implicarea românilor în această veritabilă „epopee" a trecerii frontierei (din Ungaria în România) a unui număr de evrei (care, deocamdată, nu a fost stabilit cu exactitate) constituie o realitate evidentă, care nu poate fi ignorată și nici diminuată[9] (prin comentarii tendențioase sau interesate, deci subiective, care sunt nule din perspectivă științifică). Prima semnalare a ei o regăsim în textul *Jurnalului* Evei Heyman[10], ca mărturie zguduitoare despre acele evenimente tragice ale anului 1944, circumscrise inumanei politici fasciste de aplicare a „soluției finale" și în cazul evreilor din Transilvania de Nord și Ungaria.

Interesant de remarcat este faptul că, alături de sursele memorialistice[11] care se referă la acțiunile de salvare de la o moarte sigură a evreilor din Transilvania de Nord și Ungaria, dispunem de documente originale care confirmă existența unei asemenea realități istorice. Unele dintre ele au intrat mai târziu în atenția istoricilor, ceea ce nu înseamnă că și-

[6] *Ibidem*, p. 77
[7] *Ibidem*, p. 79
[8] Vezi, spre pildă, titlul pe care l-a dat Béla Katona lucrării sale memorialistice (*Várad a viharban*) (*Oradea în furtună*).
[9] Într-un studiu recent, profesorul și istoricul clujean Doru Radosav accentua asupra adevărului că *„nu au fost percepute și consemnate la adevăratele dimensiuni evaluator-critice, România și Bucureștiul, ca spații ale salvării și supraviețuirii* (subl.ns.-A.F.), în contextul Holocaustului" (Doru Radosav, *Holocaustul între istorie și memorie. Câteva considerații*, în *Anuarul de Istorie Orală*, 2006,, p. 15).
[10] *Jurnalul* Evei Heyman a apărut în traducerea lui Oliver Lustig (victimă a Holocaustului, originar din Cluj, unde familia sa a fost internată în ghetou și, ulterior, deportată la Aushwitz-Birkenau). Lui i se datorează publicarea mai multor cărți despre suferințele îndurate de evreii din Transilvania de Nord, ca mărturii ale unor experiențe directe, cutremurătoare. Editarea acestui *jurnal* a aparținut mamei Evei, mai exact lui Agi Zsolt, care l-a tipărit, în limba maghiară, la Budapesta, sub semnătură proprie, cu titlul: *Fiica mea Eva* (Vezi comentariile din *Introducerea* la Eva Heyman, *op. cit.*, p. 35, scrisă de Oliver Lustig, editată în anul 1991). Noi am făcut referiri exclusive la ediția în limba română a acestei cărți. Considerăm că ar fi necesară o nouă ediție, fiindcă acest jurnal are o valoare istoriografică de excepție și ar merita o mai largă circulație, prin traducerea lui în mai multe limbi. Ca mărturie în fața posterității, el se situează –așa cum s-a afirmat – alături de cel al Annei Franck, care a beneficiat însă de o difuzare mondială.
[11] Una dintre acestea a și fost prezentată de noi în rândurile anterioare (este vorba de *Jurnalul* Evei Heyman).

au pierdut semnificația ori că li s-a restrâns valoarea argumentativă. Avatarurile istoriei contemporane au determinat și menținerea în anonimat a acestor documente autentice.

Un document din această categorie, pe care-l considerăm a fi un *unicat* în istoriografia problemei, a fost păstrat – cu atenție și responsabilitate față de trecut - de familia doamnei Elena Suciu din Oradea, care este fiica primarului Teodor Popoviciu (din comuna Vârciorog, județul Bihor), organizatorul unei filiere eficiente de salvare a evreilor. După ce a încercat, pe parcursul timpului, că dea publicității o asemenea sursă documentară ieșită din comun, doamna Elena Suciu a acceptat să ne încredințeze valorificarea conținutului acesteia. Am și realizat această îndatorire de onoare prin intermediul unor studii și cărți[12], astfel că documentul în discuție a intrat în circuitul istoriografic universal[13].

La începutul anului 1945, prim-rabinul Comunității Evreilor Ortodocși din Arad, Joachim Schreiber, a semnat un document prin care certifica faptul că Teodor Popoviciu (primarul comunei Vârciorog) *„a avut o comportare humană și exemplară față de frații noștri evrei prigoniți, care au căutat refugiu în țara noastră"*[14] (subl.ns.-A.F.), adică în România. Urmează argumentarea acestei aserțiuni: *„Dumnealui, cu tot riscul legilor din acele timpuri, a salvat de [la o] moarte sigură viața sutelor de evrei. Sute de frați [au fost] ascunși și hrăniți de dânsul"*[15] (subl.ns.-A.F.). Șef-rabinul Joachim Schreiber cunoștea activitatea primarului Teodor Popoviciu și a soției sale (Ileana Popoviciu), ca organizator al unei filiere de salvare a evreilor (Oradea-Subpiatră-Vârciorog-Dobrești-Arad), care a funcționat într-un deplin anonimat, *fiind de o eficacitate incontestabilă*. Prin faptele sale (de natura celor menționate), Teodor Popoviciu a „câștigat încrederea și toată cinstea evreimii locale", astfel că a fost „recomanda[t]…tuturor comunităților evreiești", ca să-i dea „concursul", bineînțeles, dacă „l-ar solicita"[16]. În perioada tulbure care a precedat capitularea Germaniei naziste, un sprijin pentru cei care au dovedit sentimente de solidaritate cu victimele Holocaustului era, fără îndoială, binevenit.

S-a întâmplat însă ca Teodor Popoviciu să nu apeleze la acesta, deoarece a murit, pe neașteptate, în anul 1945. A rămas în urma sa o strălucită carieră de primar al unei comune bihorene, în timpuri dificile, dar mai ales *atestatul* care a fost transmis familiei sale, de către prim-rabinul Joachim Schreiber, ca mărturie certă a contribuției sale la acțiunile de salvare de la moarte a sute de evrei din Transilvania de Nord și Ungaria. Dispariția sa prematură s-a datorat, desigur, și riscurilor pe care și le-a asumat, tensiunii create de acestea.

Posteritatea a înregistrat, cam tardiv, rolul său într-o conjunctură istorică dramatică, când evreii aveau nevoie de un ajutor, pentru a nu ajunge în lagărele morții din Polonia. Primarul Teodor Popoviciu s-a aflat printre acei locuitori care au răspuns, cu promptitudine, unei asemenea necesități.

Problematica de care ne ocupăm se regăsește și în alte surse documentare ale perioadei postbelice. Reținem partea de informație care ne interesează din cuprinsul acestora. Referindu-se la așa-zisele *acțiuni de salvare* a evreilor din Transilvania de Nord și Ungaria, dr. Leon Goldenberg formulează – în *Darea de seamă* prezentată la Conferința Uniunii Democrate Evreiești din Ardealul de Nord, desfășurată la Cluj, în 3 martie 1945 – câteva considerații cu privire la „ceea ce s-a făcut" pentru „salvarea evreilor", apreciind că

[12] Antonio Faur, *The contributions of mayor Teodor Popoviciu (from Vârciorog), Bihor county to the salvation of hundreds of Jews „from certain death"* (1944), în *Studia Europaea*, 2008, nr. 3, p. 101; Idem, *România – „poartă deschisă" pentru salvarea evreilor (aprilie-august 1944) din Ungaria și Transilvania de Nord. Contribuții documentare*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2010; Idem, *Teodor Popoviciu, salvatorul de la moarte a „sute de evrei" (1944*), Editura Universității din Oradea, Oradea, 2010

[13] Nu ne rămâne decât să luăm act de modul cum sunt utilizate, de către istorici și unii comentatori, informațiile din documentul la care ne referim.

[14] Antonio Faur, *Teodor Popoviciu…*, p. 59

[15] *Ibidem*

[16] *Ibidem*

Crisia2.indd 258 https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro 2/1/2012 10:35:07 AM

demersurile de acest fel vor „rămâne pentru totdeauna o pagină eroică în istoria evreilor”[17]. Au fost locuitori care, „primejduindu-și viața, sub ochii neîndurători ai Gestapoului, *la lumina zilei, dar mai ales noaptea, aduceau oamenii* (mai exact evreii-n.n.) *peste graniță*”[18] (subl.ns.-A.F.), din Ungaria în România.

Așa cum remarca un cercetător clujean, majoritatea „acțiunilor de salvare și trecere peste frontieră s-au terminat cu bine. Dar, în înfruntarea grea, dură cu Gestapoul, cu organele jandarmerești și polițienești horthyste și, în unele cazuri, cu funcționari ai poliției românești care colaborau cu Gestapoul, au fost eșecuri, au existat persoane bine intenționate care au plătit scump curajul și îndrăzneala de a fi făcut gestul uman al într-ajutorării omenești”[19]. Este și cazul unui grup de evrei din Cluj, care au fost trecuți de o călăuză (țăranul mănășturean Vasile Crișan, care locuia pe calea Feneșului, nr. 107), în noaptea de 29 aprilie 1944, după care au fost predați Gestapoului în ziua de 3 mai 1944. Acesta i-a internat în ghetoul din Cluj și, ulterior, i-a deportat la Auschwitz.

Ca martori direct implicați, unii supraviețuitori au dat declarații (în aprilie 1945) despre cele întâmplate. De un interes real este, pentru o cât mai exactă și corectă reconstituire a aspectului istoric care face obiectul investigației noastre științifice, mărturia avocatului Ernö [Ernest] Fischer (ajuns, sub guvernarea lui Ben Gurion, ministru al Economiei Naționale a Israelului) din 23 iulie 1945. Din *declarația* sa reținem următoarele afirmații: „În luna aprilie 1944, am aflat că evreii din Cluj urmează a fi deportați de către autoritățile maghiare și germane. Dorind a ne pune la adăpost, pe soția mea Edith, născută Hirsch, pe verișoara mea Vera Simon și pe mine însumi, m-am adresat prietenului meu Raoul Șorban, cerându-i să ne înlesnească trecerea în România, unde speram că vom fi în siguranță, cel puțin pentru moment (…) Conform înțelegerii, [locuitorul] Crișan trebuia să ne treacă până la Turda. La întrebările mele, Raoul Șorban preciza că este periculos să ne prezentăm autorităților”, astfel că, la Turda, este necesară contactarea unor „cercuri evreiești”, care se ocupau de transportarea refugiaților, cu o relativă siguranță, la București, unde își puteau „legaliza situația”[20]. Raoul Șorban i-a avertizat în legătură cu faptul că nu era „absolut convins” că vor „reuși”, însă, în același timp, existând „un pericol al pierderii vieții” pentru evreii din Ungaria și Transilvania de Nord, se impunea ca să fie înfruntate orice riscuri, numai ca aceștia să se salveze.

De o însemnătate deosebită este, fără îndoială, *Declarația* (din 2 septembrie 1946) a lui Miksa Kupfer, medic primar al Spitalului Evreiesc din Oradea, care a fost ajutat să treacă granița (cu întreaga sa familie) de consulul general dr. Mihai Marina, unul dintre diplomații români care s-au implicat, cu toată energia, în acțiunea de salvare a evreilor, organizând – împreună cu alți membri ai Consulatului General al României de la Oradea - o autentică filieră, cu rezultate consemnate de documente și la care ne vom referi pe parcursul lucrării noastre.

După ce menționează faptul că l-a cunoscut pe Mihai Marina în anul 1942 și a constatat că are o atitudine antifascistă, medicul Miksa Kupfer accentuează asupra faptului că, în „timpul prigoanei fasciste” asupra evreilor din Transilvania de Nord și Ungaria, a „dovedit…că este, în toate sentimentele lui, un democrat”[21]. Sunt, în continuare, furnizate „fapte” care demonstrează acest lucru. Mai întâi, este de reprodus următorul pasaj din partea inițială a *Declarației*: „În timpul când la Oradea s-a făcut ghetoul, eu [Miksa Kupfer]

[17] Apud Gheorghe I. Bodea, *Tragedia evreilor din nordul Transilvaniei*, Ed. Hiperion, Cluj-Napoca, 2001, p. 315

[18] *Ibidem*

[19] *Ibidem*, p. 168

[20] *Ibidem*, p. 175-176. Confirmarea acestor afirmații o găsim într-o notă informativă (din 25 mai 1944) a Direcției Generale a Poliției din București: „Din verificările și investigațiile făcute de Poliția Turda, rezultă că începând din luna martie a.c., *mai mulți evrei din Cluj* au încercat să se sustragă măsurilor restrictive luate de autoritățile germane, *trecând clandestin frontiera în România*” (subl.ns.-A.F.) (*Ibidem*, p. 186).

[21] Vezi *facsimilul* declarației medicului Miksa Kupfer, apărut în cartea: *Teroarea fascisto-horthystă din nord-vestul României (septembrie 1940-octombrie 1944*), București, 1985, p. 273.

Crisia2.indd 259 https://biblioteca-digitala.ro/ https://mtariicrisurilor.ro 2/1/2012 10:35:07 AM

și familia mea ne-am salvat refugiindu-ne în România. Țin să declar – adaugă același autor – *că acest ajutor ne-a fost dat din partea d-lui Marina absolut dezinteresat*"[22] (subl.ns.-A.F.).

Din ceea ce știa, Miksa Kupfer a consemnat pentru posteritate următoarele informații: „din inițiativă proprie, *tot așa de dezinteresată*", consulul general Mihai Marina a „oferit ajutor și familiilor Nagypál, Osvát, dr. Winkler și alții". De asemenea, pe Ludovic Schwartz (liderul muncitorilor), care s-a ascuns – imediat după ce trupele germane au ocupat Ungaria – într-una din viile de pe dealurile Oradiei, „l-a ajutat cu bani și alimente timp de câteva luni"[23].

Ziaristul orădean Béla Katona completează cu noi date – și, desigur, cu interesante relatări personale[24] - referințele despre realitățile momentului, cu accent pe „grozăviile care se petreceau" în ghetourile din Oradea. El nu a ignorat însă nici unele acțiuni de salvare a evreilor desfășurate de Legația României din Budapesta și, mai ales, de Consulatul General Regal al României de la Oradea. Béla Katona este unul dintre memorialiștii orădeni care au scris, în termeni corecți, despre această dimensiune umanitară a evenimentelor: „Consulul [general] român [Mihai Marina] de la Oradea și aproape fiecare membru al Consulatului s-au străduit să înlesnească drumul fugarilor evrei din oraș. Nu odată automobilul cu numărul diplomatic al consulului a trecut noaptea în goană granița, încărcat cu evrei evadați din ghetoul din Oradea"[25].

Aceste afirmații categorice (care aparțineau unui intelectual care a fost marcat de ceea ce a văzut, în mod direct, la Oradea, în intervalul martie-august 1944), înlătură orice incertitudine cu privire la demersurile salvatoare ale diplomaților români aflați în misiune la Oradea. Așadar, încă din anul 1946 o „voce autorizată" s-a pronunțat asupra unor memorabile fapte istorice, care „meritau" nu numai recunoștința celor salvați, ci și situarea lor la locul cuvenit în istoria națională.

Ocuparea României de către trupele sovietice, chiar în anul 1944, apoi sovietizarea ei, au avut consecințe și asupra istoriografiei, blocând posibilitatea recuperării din trecut a unor fapte care nu erau admise de autoritățile comuniste și consilierii sovietici. S-a întâmplat ca și aspectul istoric pe care-l reconstituim să nu mai fie accesibil, cel puțin pentru câteva decenii, cercetătorilor interesați de tragedia evreilor în timpul celui de-al doilea război mondial și, desigur, de aplicarea - de către fasciștii germani și cei unguri - a „soluției finale" pe teritoriul Transilvaniei de Nord și al Ungariei.

Fără să ia în considerare această situație dificilă a României, aliniată până în 1964 politicii Moscovei, una dintre participantele la acțiunile desfășurate la Turda, pentru a asigura securitatea (dotarea cu documente false, transportarea cu trenul la București etc) evreilor refugiați din Transilvania de Nord și Ungaria, a afirmat, în 1992 următoarele: *„După 23 august 1944, timp de decenii, în România a fost trecută sub tăcere întreaga acțiune de salvare a evreilor. Niciodată, nicăieri nu a apărut vreun rând scris în legătură*

[22] *Ibidem*
[23] *Ibidem*
[24] Béla Katona s-a aflat la Oradea în perioada când autoritățile maghiare locale au luat cele mai cumplite măsuri represive împotriva a peste 35.000 de evrei (din Oradea din partea de nord a fostului județ Bihor), care au culminat cu organizarea a *două ghetouri* și deportarea victimelor Holocaustului din acest spațiu la Auschwitz și Birkenau. Publicistul orădean a fost liber (deoarece era jumătate creștin și jumătate evreu), putând să stabilească relații active cu membrii Consulatului General al României de la Oradea. Concomitent, a acumulat informații prețioase despre soarta tragică a evreilor orădeni. Prin urmare, a fost martorul credibil al unor întâmplări pe care le-a evocat, în anul 1946, într-o carte a sa intitulată semnificativ *Oradea în furtună*, care a devenit, în scurt timp, foarte cunoscută.
[25] Katona Béla, *Várad a viharban* (*Oradea în furtună*), Nagyvárad, 1946 (Apud Katona Béla, *Dramaticul parcurs al unui memoriu*, în *Magazin istoric*, 1976, nr. 6, p. 38).

Crisia2.indd 260 https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro 2/1/2012 10:35:07 AM

cu aceasta"[26] (subl.ns.-A.F.). Evident nu putem fi de acord cu aceste exagerări[27], care au o motivație subiectivă (pe care o înțelegem), adică revolta unei victime a Holocaustului, pentru că problematica salvării evreilor nu a fost readusă în actualitate, chiar din prima parte a perioadei postbelice.

Sunt cunoscute însă avatarurile prin care a trecut statul român, care a fost deturnat de pe drumul său normal și inclus în sfera de influență sovietică, realitate dramatică ale cărei urmări au fost multiple și grave, între acestea figurând și tabuizarea cercetărilor cu privire la soarta tragică a evreilor la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

[26] Este vorba de mărturia semnată de Eszter Góró (vezi Zoltán Tibori Szabó, *Frontiera dintre viață și moarte. Refugiul și salvarea evreilor la granița româno-maghiară*, Editura Compania, 2005, p. 120). Denotă o necunoaștere a istoriografiei problemei și o altă mențiune din același document: „partidul comunist român nu a recunoscut această acțiune" (*Ibidem*). Dimpotrivă, propagandiștii acestui partid (și istoricii care au colaborat cu ei) au pus în evidență, într-o manieră recuperatoare, această problematică istorică, cu deosebire în perioada dintre 1980-1989).

[27] Un contraargument îl constituie chiar cartea lui Béla Katona, care a apărut la Oradea, în anul 1946, fiind accesibilă tuturor celor interesați de acțiunile de salvare a evreilor din Transilvania de Nord și Ungaria, prin trecerea lor clandestină peste graniță, din Ungaria în România. Dar mai sunt, desigur, și altele.

Crisia2.indd 261 https://biblioteca-digitala.ro/ https://mtariicrisurilor.ro 2/1/2012 10:35:07 AM